

ШУЛЬГА

Микола Федорович — академік НАН України, генеральний директор Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут»

ЩОДО СТВОРЕННЯ МУЗЕЮ НАУКИ В НАЦІОНАЛЬНОМУ НАУКОВОМУ ЦЕНТРІ «ХАРКІВСЬКИЙ ФІЗИКО-ТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 29 січня 2020 року

У доповіді розглянуто питання організації в Національному науковому центрі «Харківський фізико-технічний інститут» музею науки. Враховуючи те, що Харківський фізико-технічний інститут відомий у світі не лише своїм славетним минулим, а й сучасними розробками в галузі теоретичної фізики, та з огляду на важливість збереження наукової спадщини, необхідність популяризації наукової діяльності й підвищення інтересу до неї громадськості Президія НАН України підтримала ініціативу ННЦ ХФТІ щодо створення такого музею.

Вельмишановний Борисе Євгеновичу!

Вельмишановні члени Президії!

17 грудня 2019 р. на засіданні науково-технічної ради Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут» було прийнято рішення про створення на базі ННЦ ХФТІ музею науки — музейно-культурного комплексу «УФТІ. Харків».

Сама ідея створення такого музею виникла вже багато років тому, але умови для її реалізації склалися лише нещодавно. Річ у тім, що вся територія інституту раніше була закритою, а зараз є можливість організувати доступ громадян до окремих будівель. До того ж останнім часом з'явилися вільні площі, які можна було б використати не під оренду, а для розміщення на них музейних експонатів. Ми вже провели перемовини з фахівцями музейної справи, які підтвердили перспективність цього проекту.

Підставою для створення музею є те, що Український фізико-технічний інститут (УФТІ), а нині — Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут» є одним з найдавніших і найбільших наукових центрів фізичного профілю в

Україні. У його стінах було отримано низку результатів світового рівня. Так, у 1932 р. в УФТІ вперше в СРСР було здійснено розщеплення ядра атома літію штучно прискореними протонами, організовано першу в Радянському Союзі криогенну лабораторію, в якій знову ж таки вперше в СРСР одержано рідкий водень і рідкий гелій, побудовано трикоординатний радіолокатор та ін. У 40-х роках минулого століття Інститут став одним з активних учасників робіт з реалізації радянського атомного проєкту (Лабораторія № 1), а також з розвитку термоядерних досліджень.

З 1932 по 1937 р. в УФТІ працював один з найталановитіших фізиків-теоретиків, майбутній нобелівський лауреат Лев Давидович Ландау, який створив тут всесвітньо відому школу теоретичної фізики. Загалом в Інституті склався потужний науковий колектив, ядром якого була досить велика група видатних фізиків — теоретиків і експериментаторів. Це згаданий уже Л.Д. Ландау, а також І.В. Обреїмов, А.К. Вальгер, О.І. Лейпунський, К.Д. Синельников, Л.В. Шубніков, І.В. Курчатов, Г.Д. Латишев, Є.М. Ліфшиц, І.М. Ліфшиц, А.О. Слуцкін, В.Є. Іванов, О.Я. Усиков, С.Я. Брауде, Д.В. Волков, О.І. Ахієзер, О.Г. Ситенко, Б.Г. Лазарев, Я.Б. Файнберг, В.Ф. Зеленський, Б.І. Веркін, І.Я. Померанчук, О.О. Галкін, А.Ф. Прихотько та ін.

Крім того, один з учасників Манхеттенського проєкту, генеральний директор ЦЕРН у 1961–1965 рр. Віктор Вайскопф на початку 30-х років був іноземним співробітником УФТІ. У своїх спогадах він писав: «Після закінчення університету я ніде, ані в Німеччині, ані у Франції, ані в Англії, не міг влаштуватися на роботу, яка давала б мені засоби для існування... І майже на рік я вирушив до Харкова, де можна було одержати роботу».

Згодом на базі УФТІ/ХФТІ було створено низку відомих сьогодні у світі провідних наукових установ фізичного профілю, таких як Фізико-технічний інститут низьких температур ім. Б.І. Веркіна НАН України, Інститут радіофізики та електроніки ім. О.Я. Ускова НАН України та ін.

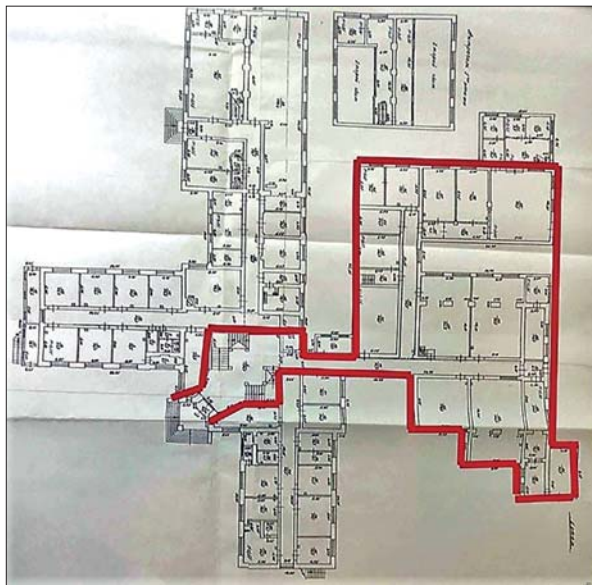

Корпус № 1 на «старому майданчику»

Отже, Харківський фізико-технічний інститут — це знакове історичне місце, яке має добре збережену наукову інфраструктуру тих часів і, безумовно, є туристично привабливим об'єктом. Основна мета створюваного музею полягає в ознайомленні громадськості з науковими досягненнями ННЦ ХФТІ, його історичним минулим та сучасними розробками, у популяризації науки, збереженні наукової спадщини, підвищенні зацікавленості суспільства, насамперед молоді, науковою діяльністю та в здійсненні просвітницької функції з використанням сучасних технологій, що передбачає проведення оглядових і тематичних екскурсій, організацію профільних занять зі школярами і студентами.

Музейна справа досить специфічна, і в останні роки дедалі більше поширюються її нові нетрадиційні форми. Тому, не маючи досвіду такої діяльності, ми звернулися до музейників-професіоналів. Вони дуже зацікавилися цим проєктом, оскільки великими його перевагами є ексклюзивність і можливість створення сучасного музейного простору.

Отже, основна і найхарактерніша риса концепції музею — це поєднання діючих наукових лабораторій з музейною експозицією, а також музейно-екскурсійних функцій з інноваційним управлінням територією, що має історико-культурну цінність.

План будівлі старого корпусу, де планується розмістити музей

Йдеться насамперед про корпус № 1 на так званому «старому» майданчику ННЦ ХФТІ. На першому поверсі будівлі розміщені установки для отримання рідкого газу та найбільший у світі на момент створення в 1930-х роках електростатичний генератор Ван де Граафа з енергією 3,5 МеВ, які працюють і сьогодні; на другому поверсі — історичний конференц-зал, у якому від початку створення УФТІ проходили всі важливі засідання; на третьому — бібліотека, одна з найдавніших у Харкові, кабінет Л.Д. Ландау і так звана вулиця Дау.

Інтерес у суспільстві викликає й сама будівля. Наприклад, її дах сконструйовано так, що в разі вибуху його вибуховою хвилею підіймає вгору, а потім він опускається на своє місце. Під час будівництва корпусу № 1 було використано частини обшивки корабля-броненосця. Конструкція будівлі пройшла, так би мовити, випробування під час Другої світової війни, коли німці, відступаючи з Харкова, намагалися підірвати споруду. І все спрацювало як потрібно: дах здійнявся у повітря і повернувся на своє місце, а капітальні стіни залишилися неушкодженими.

Група фахівців, які опрацьовували питання щодо підготовки проекту цього музею, провела SWOT-аналіз музеєфікації об'єкта. Так, серед переваг реалізації проекту можна назвати такі:

- корпус № 1 — оригінальна пам'ятка історії науки з потужною меморіальною складовою;
- бренд «УФТІ/ХФТІ» як своєрідна «Мекка фізики»;
- ексклюзивна історія та збережена робоча атмосфера;
- поєднання діючої фізичної інфраструктури тих часів та працюючих нині наукових підрозділів;
- розташування в центрі міста Харків;
- вже наявні на сьогодні екскурсійні програми з великим потенціалом розвитку;
- вид діяльності відповідає статуту.

Організація сучасного музею на території ХФТІ відкриває крім іншого ще й такі додаткові можливості:

- ревіталізація «старого» майданчика;
- іміджевість проекту, тобто підвищення авторитету НАН України у суспільстві;
- відповідність сучасній концепції «Місто креативного розвитку»;
- можливість залучення інвестицій, грантів, розвитку краудфандингу;
- зростання зацікавленості з боку громадськості та ЗМІ;
- можливість участі цього проекту в програмах розвитку міста Харків.

З іншого боку, SWOT-аналіз показав і найбільш вразливі сторони та загрози для реалізації проекту зі створення музею науки. Це насамперед:

- поява альтернативних проектів;
- подальше погіршення економічної ситуації в країні;
- законодавчі зміни та рішення органів влади щодо земельних та майнових питань;
- бюрократизованість функціональної структури;
- відсутність власних фінансових ресурсів;
- певні обмеження, пов'язані з експлуатацією наукового обладнання;
- людський фактор (низька оплата праці, недостатня мотивація персоналу щодо роботи тощо);

- ймовірність крадіжок та пошкодження експонатів через відсутність охорони.

Проект зі створення музею розподілено на кілька етапів. Після ухвалення рішення науково-технічної ради ННЦ ХФТІ про створення музею потрібно організувати музейний підрозділ і укомплектувати його штат. Незважаючи на малу кількість співробітників (3–4 особи), їхній ентузіазм і активність дають надію, що вже цього року ми зможемо відкрити для відвідувачів традиційну музейну частину — бібліотеку, меморіальні кабінети.

Для забезпечення подальшої реалізації проекту надзвичайно важливою є робота з пошуку джерел фінансування. У січні поточного року ми подали дві заявки на отримання грантів: одну — на грант європейської програми «Горизонт-2020» за проектом European Researchers' Night, а другу — на грант Українського культурного фонду за проектом «Віртуальний музей «УФТІ. Харків»». Крім того, зараз у Харкові формується стратегія розвитку міста, і ми направили на розгляд свої пропозиції щодо включення до неї музею науки при ХФТІ.

На фото наведено план розміщення музейних площ у будівлі корпусу № 1. В окресленій ділянці планується перегородками відокремити робочі зони, оснастити їх автоматизованою системою контролю доступу, встановити систему відеонагляду та спостереження, а музейні функції максимально ефективно і водночас комфортно для працівників ХФТІ інтегрувати з науковою діяльністю.

Що стосується подальшого розвитку проекту, то музейні працівники підготували детальний план поетапного розширення діяльності музею на багато років наперед — розгортання нових експозицій, організація молодіжного освітнього центру, дитячого освітньо-розважального центру, коворкінгу, технологічного бізнес-інкубатору, різноманітних артоб'єктів, закладів громадського харчування тощо.

Ще наприкінці грудня минулого року, коли тільки було прийнято рішення науково-технічної ради ННЦ ХФТІ про створення музею, ми розмістили інформацію про цю подію на сайті Національної академії наук. Новина набрала понад півтори тисячі переглядів, що свідчить про значний інтерес до цієї ініціативи з боку не лише широкої громадськості, а й наукової спільноти. Можливо, такій популярності певною мірою сприяв нещодавній показ художнього багатосерійного фільму Іллі Хржановського «Дау», прем'єрний показ якого відбувся в Парижі. Ймовірно, з цим фільмом пов'язане також і те, що до нас звернулися кілька іноземних продюсерських компаній із запитом на зйомку окремих епізодів на території ХФТІ. Крім того, є пропозиція від українського режисера Ігоря Піддубного щодо зйомки документального фільму про історію і досягнення УФТІ-ХФТІ.

Керівником проекту зі створення музею є пам'яткознавець, музеолог, експерт у сфері ревіталізації і музеєфікації спадщини; голова науково-методичної комісії сектору вищої освіти МОН України; член галузевої експертної ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти; експерт з культурної спадщини Українського культурного фонду; директор Науково-методичного центру розвитку музеєзнавства і пам'яткознавства Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія» кандидат історичних наук, доцент Олена Вікторівна Жукова.

Отже, просимо Президію НАН України підтримати нашу ініціативу з організації музею науки, допомогти з фінансуванням проекту, принаймні на початку його реалізації, та погодити внесення необхідних змін до штатного розпису, передбачивши функціонування музейного підрозділу.

Дякую за увагу!

За матеріалами засідання підготувала О.О. Мележик